
Пенка Понова / Penka Popova

ДИДАКТИЧЕСКА ПРОЕКЦИЯ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТТА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА ЧРЕЗ ИЗГРАЖДАНЕ НА ВИЗУАЛЕН ПРОДУКТ (ПО ПРИМЕРА НА КУРСА „ГЕОГРАФИЯ НА КОНТИНЕНТИТЕ И СТРАНИТЕ“ В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП)

A Didactic Projection of the Interdisciplinarity in the Education in Geography and Economics by Creating a Visual Product (on the Example of the “Geography of Continents and Countries” Course in Junior High School)

Summary: The study focuses on the essence, some of the functional characteristics and the application of collages in Geography and economics training.

The collage is an excellent helper in achieving many of the goals and objectives of the educational process, stimulating an interest to discover, as well as the geographical curiosity and creativity of the students. Using collages helps the teacher get an idea of the students' knowledge and opinion of an object, their attitude towards it. Collages reveal pupils' individuality as far as the perception, understanding and interpretation of geographic information is concerned. They guarantee a closer teacher-student relationship. They provoke interest and creativity, but also criticism, self-criticism and self-assessment.

The introduction of collages as a didactic tool for activating the students' cognitive skills has been reasoned. The didactical benefits of using collages in the learning process have been evaluated.

Key words: school geographic education, didactic decisions, lower secondary school.

Представеното изследване е фокусирано върху същността, подобрени функционални характеристики и анализа на емпиричните резултати от прилагането на интердисциплинарен подход към постигане целите на географското обучение чрез изграждането на визуален продукт (колаж) при изучаване географията на континентите и страните в прогимназиален етап.

Самостоятелната траектория на учене, която трябва да следват обучаемите, изпълнявайки условието на познавателната задача, кореспондира както на частнопредметните цели (устойчивост на фактологичното знание и умение то да бъде тълкувано и интерпретирано, компетенции да се селектира и анализира географска информация от различни източници), така и на съпътстващи цели, свързани с външно детерминирани стимули относно познавателния

интерес, откриване на смисъла от изучаването на тематично организирана част от учебното съдържание (географията на определен континент), трансфера на умения, формирани при обучението по различни учебни предмети, креативност и нестандартност на учениците.

Отправна точка при аргументирането на дидактическото решение за използването на визуален продукт е анализът на учебните програми, спрямо които е организирано обучението в прогимназиален етап. Концептуалната идея е обвързана с изказаното от П. Събева твърдение: „Учебните програми трябва да са обмислени по начин, който осигурява на учениците не само частнопредметни знания, но и да са „ключ“ към разбирането на света, в който живеят. Поради това, освен експлицитно лимитиране на тематичните акценти спрямо обучението във всеки учебен курс, то имплицитно предполагат преобладаващите учебни практики (на преподаване и на учене)“ [5].

Контекстуалното значение на същността на зададената в учебните програми норма се изразява в параметрирането на триединството „учебно съдържание – процедури по неговото усвояване – очаквани резултати“. Поради факта, че основната част от учебното съдържание в прогимназиален етап е обвързана с регионалната география на континентите и страните, логично концептуалната, аналитичната и експерименталната дейност са насочени към този учебен курс.

Процедурите за визуално представяне на учебното съдържание са интерпретирани варианти за съвременен „прочит“ на класическия принцип за нагледност в обучението, респ. в географското обучение.

Етимологичното проучване доказва, че понятието „нагледност“ е производно на думата „наглед“. Първоначално е означавало зрително възприятие, а впоследствие разширява своето значение в смисъл на възприятие изобщо, независимо от това за кои сетива става дума. Нагледността е в основата на обучението още в древен Египет, Китай, Елада и Рим.

Според Я. А. Коменски: „няма нищо в интелекта, което по-рано да не е било в сетивата“, поради което формулира известното „златно правило“, което гласи: „Всичко, доколкото е възможно да се представя на сетивата, а именно: което се вижда – на зрението, което се чува – на слуха, което мирише – на мириса, което се вкува – на вкуса, което се пипа – на осезанието, а което може да се възприеме едновременно с няколко сетива, то да се поднесе едновременно на няколко“ [2].

Дидактическата аргументация на идеята за значението на нагледността е доразвита в изследванията на Фр. Бейкън, Ж.-Ж. Русо, Й. Песталоци, К. Д. Ушински. Все по-комплексното приложение на конструктивистките идеи и новите възможности, които предоставят информационно-комуникационните технологии в началото на XXI век, са сред причините за концентриране на вниманието върху оптимизиране приложението на принципа при новите образователни реалности.

Изследвайки теоретичните и приложни аспекти на дидактическия проблем, С. Дерменджиева и П. Събева изказват твърдението: „Чрез визуализацията се подпомага общото разбиране на контекста на дадено учебно съдържание и се формира способност за превеждане на информацията от езика на словото на езика на образите“ [1].

В тази връзка са и очакваните резултати спрямо област на компетентност „Географска информация“ в учебните програми по *география и икономика* за прогимназиален етап¹, а именно:

- Използва географска информация от различни източници.
- Идентифицира и изразява мнение за географски проблем(и) на базата на подбрана географска информация.
- Представя географска информация в карта, текст, различни графични изображения или чрез ИКТ².

Дейностите за придобиване на ключовите компетентности са в пряка обвързаност с активни глаголи като *назоваване* (на географски обекти), *определяне* (на местоположение, специфики), *характеризиране* на географски и икономически обекти, процеси и явления, *изразяване на мнение* по географски въпроси. Като варианти за тяхното индивидуално представяне са фиксирани текст, постер и презентация.

Съществена близост се отчита между визуалните продукти „постер“ и „колаж“. Проведените проучвания на нагласите на учениците в прогимназиален етап на ОУ „Св. Патриарх Евтимий“, В. Търново, с които е реализирана експерименталната дейност, регистрират, че предпочитат колажа (81%). Причините могат да се обвържат с относително устойчивите умения от пропедевтичното за географията обучение в начален етап по учебните предмети *човекът и природата* и *човекът и обществото*, с възрастовите психо-физиологични характеристики, базирани на образното мислене (особено очевидно в пети клас), по-високата сигурност при работа в хартиен вариант, отколкото при създаването на визуални продукти в електронен формат (намалява с увеличаването на възрастта – при седмоласниците се отчита почти пълен паритет в нагласите за изпълнение на поставената задача в класически и в дигитален формат).

Понятието „колаж“ е с френски произход (от фр. collage) и се интерпретира по различен начин:

- „Комбиниране на разнородни неща – текстове, снимки, картини, музикални откъси и др. за постигане на неочакван естетически ефект и въздействие“ [4].
- „Композиция от ленени детайли върху плат, хартия и др.
- Съединяване на кинокартини, на части от различни произведения в единно цяло“ [6].

Съвременното, многостранно приложение на колажа като дидактическа технология за самостоятелно учене чрез трансформиране на географското съдържание и за проверка и оценка на учебни постижения има безспорни пре-

димства: стимулира креативността, мотивира чрез възможността да се „излезе“ от алгоритмичните предписания, позволява да се констатира индивидуалността на обучаемите чрез подбора на темата, визуалните аргументи и тяхното съчетаване, насочва учителя към констатации спрямо предварителните географски представи за изучаваната територия, интересите и очакванията на обучаемите.

Сред всички тях, като ключова оценяваме възможността за стимулиране на по същество своеобразния психологически феномен – мотивацията. Според М. Михова: „Мотивацията предхожда, насочва и до голяма степен детерминира реализирането на взаимодействието преподаване и учене. Ако учениците са с положителна нагласа за учене, то тяхното поведение ще бъде ръководено от този вътрешен регулатор“ [3].

Поради тези обективни детерминанти, колажът е предпочетен като вариант за индивидуално представяне на изучавани регионални обекти (континенти). Същността на продукта и изискванията към него са представени в началото на изучаването на определени тематични раздели, а именно „География на Африка“ (5 клас), „География на Северна Америка“ (6 клас) и „География на Европа“ (7 клас). Условието и критериите за оценка на изпълнението са съставени след анализ на нормативно зададените знания и умения от подбрани учебни предмети.

В зависимост от конкретиката на система от показатели визуалните продукти (в частност колажът) са съотнасяни към символичната, графичната и условно-изобразителната нагледност. В този контекст логично обясними са резултатите от качествения анализ на нормативно зададените параметри на обучението в прогимназиален етап, които доказват, че тематичните акценти при изучаването на географията на континентите и страните чрез изграждане на визуален продукт могат да бъдат обвързани интердисциплинарно основно с познанията от учебните предмети *български език и литература (компонент български език)* и *изобразително изкуство*.

В Наредба №5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка е формулирано, че „учебният предмет *български език* изгражда основата на компетентностите по български език и на грамотността за четене и е пряко свързан с постигането на базовата, функционалната и комплексната грамотност“⁶³.

Интердисциплинарните връзки между двата предмета са ясно изразени при:

- **Работа с текст** (комплексна и базова грамотност) във връзка с необходимостта обучаемите да формират умения да търсят и откриват самостоятелно географска информация; да подбират най-подходящите данни за съставянето на географски описания във вербален и метафоричен (невербален) формат; да селектират тематично организиран и атрактивен текст.

- **Четене с разбиране** (базова грамотност). Анализът на текстово представяне на географска информация е свързан с правилното тълкуване на

основни географски понятия, които са част от лексиката, специфична за науката *география* и учебния предмет *география и икономика*.

■ **Оформяне и представяне на текста** (комплексна грамотност).
Необходимостта подбраният текст по определена тема да е лаконичен, но да пресъздава качествено основната идея, както и да е четивен и представен според езиковите норми на българския книжовен език, предполага задълбочено проучване, селектиране, анализиране и редактиране на научна и научно-популярна информация.

Обучението по *български език и литература* е свързано с формирането на знания и умения за „търсене, извличане, подбиране и синтезиране на информация от научен текст, вкл. от електронен носител, за изпълнение на определена комуникативна задача“⁴. Нормата в седми клас е определена като „търси, извлича, подбира, анализира, синтезира информация от различни медийни текстове (на хартиен и на електронен носител) при изпълнение на определена комуникативна задача“⁵.

Подобни интердисциплинарни връзки могат да се установят и с учебния предмет *изобразително изкуство* (виж Таблица 1.).

Таблица 1.

Възможности за интердисциплинарни връзки с учебния предмет *изобразително изкуство*, прогимназиален етап (на ниво учебна програма)

Области на компетентност	Компетентности като очаквани резултати от обучението
Шести класⁱ	
Визуална култура и електронни медии	Създава художествени изображения чрез компютърна програма, като прилага различни инструменти. Развива умения за толерантност към културното многообразие, като представя свои идеи в дигитално произведение с текст и образ. Създава художествен проект по глобални въпроси на съвременния свят, като използва дигитални средства.
Седми класⁱⁱ	
Видове дизайн	Притежава общи познания за видовете дизайн и тяхното приложение: графичен дизайн, интериорен дизайн, дизайн на обекта, промишлен дизайн, рекламен дизайн, предметен, уеб дизайн. Коментира приложението на дизайна в социалната среда.
Съвременни форми и жанрове в изкуството	Познава съвременни форми и жанрове в изкуството. Създава творчески проекти в областта на съвременната визуална култура.

Изкуство и виртуална среда – дигитални творби и проекти	Познава различни художествени форми, свързани с мултимедийни изразни средства. Създава творчески проекти по проблеми на съвременния свят, като използва дигитални средства.
---	--

Експериментирането в продължение на години в прилагането на колажа като инструмент за географски учебни изследвания показва съществени дидактически ползи. Изразяват се преди всичко в постигане на очакваните резултати чрез рационалността на един по същество творчески процес.

Резултатността се увеличава и поради все по-динамично променящия се контур на образователната среда, в която се реализира географското обучение – нарастваща визуална информация, съчетаване на различни информационни канали, понякога дезинформиращи обучаемите, които, от своя страна, мислят и обработват информацията по коренно различни начини в сравнение с предходните поколения.

Изработването на колажи като дидактичен инструмент за активиране на когнитивните действия на обучаемите е обосновано и чрез резултатите от проведено анкетно проучване за целите на изследването в началото на учебната 2018/2019 г.

Респонденти са 41 ученици (двадесет и три момичета и осемнадесет момчета) от ОУ „Св. Патриарх Евтимий“, гр. В. Търново. Анкетната карта включва три въпроса, единият от които е със структуриран отговор (да/не), а останалите – със свободен отговор. Анализът на отговорите на първия въпрос показва, че според 92,7% от анкетирания изработването на колаж е било полезно за обучението им по география и икономика. Преобладаващата част от отговорите на останалите въпроси са свързани с твърдения като: обработването на значително количество информация в процеса на съставянето на колажа; научаването на нови факти за континентите и обекти на тяхна територия; изненадата и повишения интерес от част от информацията; удоволствието от споделянето със съученици и учителя; интереса от представянето на идеите по този начин; по-задълбоченото „вглеждане“ в учебното съдържание, което изучават.

Твърденията на учениците са съпоставими с резултата от тяхната дейност. Сравнението между изработените колажи за континент Северна Америка (6 клас) и Европа (7 клас) дава достатъчно аргументи за анализ в следните направления:

- Преобладаващата част от учениците са заинтригувани от природогеографски характеристики (основно природни феномени, представители на растителния и животинския свят) и значително по-малко – от населението, обектите на културно-историческото наследство и страните.
- При учениците от шести клас се наблюдава използването на повече картографски изображения и опит за стриктна локализация на описваните

обекти. По-видимо е и стриктното придържане към изучаваното учебно съдържание (виж **Приложение 1**).

■ При учениците от седми клас текстът намалява значително и нараства визуалната изразителност на колажа. По-лесно определими са тематичната насоченост, личната позиция и индивидуалността в посланието на продукта (виж **Приложение 2**).

Професионалното решение за прилагане изработването на колаж като вариант за активизиране на познавателните дейности на учениците в обучението по *география и икономика* и резултатите от апробирането на дидактическата технология позволява да се изведат някои съществени дидактически ползи:

- Повишава мотивацията за учене, която е естествено следствие на провокираната географска любознателност.
- Подпомага и развива пространствената ориентация чрез използване на различни източници на географска информация, вкл. географски карти, схеми, картосхеми, диаграми.
- Разширява и обогатява сетивния опит, възприетията и представите за изучаваната територия.
- Развива наблюдателността на учениците.
- Разширява възприемането на действителността чрез логическо обвързване на знанията и уменията от различни учебни предмети спрямо тематичната насоченост на визуалния продукт.
- Улеснява процеса на усвояване на знанията, формирането на умения и компетенции за съчетаване на различни източници на информация.
- Осъществява връзка между училищното познание и реалността.
- Формира и развива чувство за естетика и хармония, умение за работа с различни материали и изобретателност в прилагането им.

Създаването на географски „моментни картини“ чрез посредничеството на изкуството е една от възможностите пред учениците за изграждане на образно географско познание чрез съсредоточено изразяване на себе си, на начините на възприемане на учебната информация, на нейното обективно, но и емоционално тълкуване. В този смисъл е проекция на личностно значимото познание за всеки от обучаемите, което кореспондира на една от най-трудно постижимите цели пред съвременното образование.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ Очакваните резултати спрямо знанията, уменията и компетенциите в област на компетентност „Географска информация“ са формулирани еднотипно в учебните програми по *география и икономика* за пети, шести и седми клас.

² Учебна програма по география и икономика за пети клас (общообразователна подготовка), Приложение 18 към т. 8, <https://www.mon.bg/bg/2000> (последно посетен на 04.01.2019) Учебна програма по география и икономика за шести клас (общообразо-

вателна подготовка), Приложение 24 към т. 24, <https://www.mon.bg/bg/1998> (последно посетен на 04.01.2019) Учебна програма по география и икономика за седми клас (общообразователна подготовка), Приложение 26 към т. 26, <https://www.mon.bg/bg/1690> (последно посетен на 04.01.2019)

³ Наредба №5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, <https://www.mon.bg/bg/59> [Naredba №5 от 30.11.2015 g. za obshtoobrazovatelната podgotovka], (последно посетен на 28.12.2018)

⁴ Учебна програма по български език и литература за VI клас, компонент български език (общообразователна подготовка), приложение 14 към т. 14, <https://www.mon.bg/bg/1998> (последно посетен на 04.01.2019)

⁵ Учебна програма по български език и литература за VII клас, компонент български език (общообразователна подготовка), приложение 16 към т. 16, <https://www.mon.bg/bg/1690> (последно посетен на 04.01.2019)

ЛИТЕРАТУРА

1. Дерменджиева, С., П. Събева. Визуализацията в обучението по география – опит и възможности. – В: Сборник от научно-практическа конференция „Съвременни образователни технологии в основното училище“, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2008, с. 358–371 [Dermendzhieva, S., P. Sabeva. Vizualizatsiyata v obuchenieto po geografia – opit i vazmozhnosti. – V: Sbornik ot nauchno-prakticheskа konferentsia „Savremenni obrazovatelni tehnologii v osnovното uchilishte“, V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2008, s. 358–371]

2. Коменски, Я. Велика дидактика, С., 1957, с. 187 [Komenski, Ya. Velika didaktika, S., 1957, s. 187]

3. Михова, М. Дизайн на обучението. Теоретико-приложни аспекти. В. Търново: АСТАРТА, 2003, с. 248–249 [Mihova, M. Dizayn na obuchenieto. Teoretiko-prilozhni aspekti. V. Tarnovo: ASTARTA, 2003, s. 248–249]

4. Пернишка, Е. Речник на чуждите думи за всички, С.: Наука и изкуство, 2015, с. 83 [Pernishka, E. Rechnik na chuzhdite dumi za vsichki, S.: Nauka i izkustvo, 2015, s. 83]

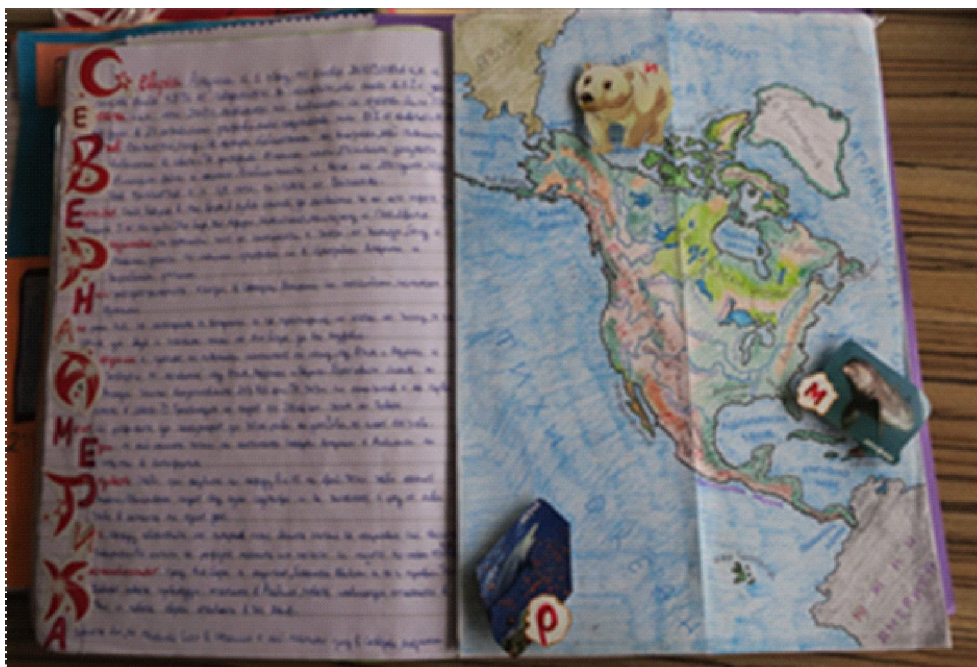
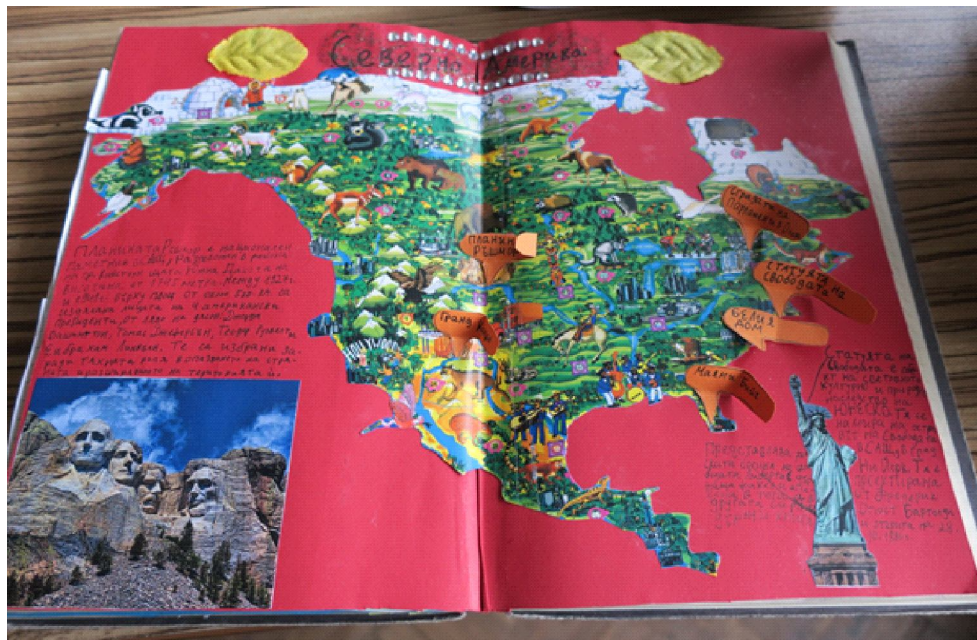
5. Събева, П. Електронен модел за обучение по география и икономика в прогимназиален етап, В. Търново: ИВИС, 2014, с. 33–34 [Sabeva, P. Elektronen model za obuchenie po geografija i ikonomika v progimnazialen etap, V. Tarnovo: IVIS, 2014, s. 33–34]

6. <http://rechnik.info/> (последно посетен на 09.09.2018)

Приложение 1.

Примерни модели на изработени колажи на тема „География на Северна Америка“, ученици от шести клас на ОУ „Св. Патриарх Евтимий“, В. Търново

Приложение 2.
 Примерни модели на изработени колажи на тема „География на Европа“, ученици от
 седми клас на ОУ „Св. Патриарх Евтимий“, В. Търново

